

Méder Zsombor-Zoltán

A „megfelelő” szavak és a dolgok – John Wilkins analitikus nyelve

„A tudásnak már nem kell kiásnia valami ősi Beszédet ismeretlen helyekről, ahová rejtőzhetett; hanem nyelvet kell alkotnia, mégpedig jóféle nyelvet, amely elemez, kombinál, és voltaképpen a számítások nyelve.”¹

John Wilkins nevét elsősorban Borges cikkéből ismerhetjük.² Borges, bár Wilkins referált művét³ bevallottan nem olvasta, *általánosságban* jól látja a mű alapvető célját: „meg kellene fejtenünk Isten titkos szótárának szavait, meghatározásait, etimológiáit, szinonimáit”. Mindazonáltal e meglátás nem terjed túl ezen a voltaképpen triviális általánosságon – hiszen világos, hogy Platón óta a metafizikai filozófia a világ szótárának felfejtése: „Olyan szótár vágyképe ez, mely nemcsak a legalaposabb és a leghasználhatóbb az eddig ismeretesekek közül, hanem minden kétséget kizáróan a végső szótár.”⁴ Nem célunk itt a filozófia történetének eme felfogására reflektálni, hanem adottnak tekintjük. Ha tehát hajlandóak vagyunk a filozófiát szótárírás-történetként olvasni, akkor annál komolyabban kell vennünk azokat a momentumokat, ahol a filozófia önmaga beteljesülése szükséges és elégséges feltételének *kimondottan* egy szótár megadásának feladatát látja. Pontosan egy ilyen mozzanatra akarjuk a következőkben felhívni a figyelmet. Ezt pedig John Wilkins neve fémjelzi.

Wilkins (1614–1672) a 17. századi angol tudományos élet egyik központi figurája. Foglalkozik filozófiával, teológiával, nyelvészettel, könyvet ír a Holdról (*The Discovery of a World in the Moone*, 1638), a titkosírásról (*Mercury, or the Secret and Swift Messenger*, 1641), a matematikáról (*Mathematical Magick*, 1648), egyszóval századának tipikus filozófus-polihisztora. 1649-től a Philosophical Society of Oxford oszlopos tagja – ez az a társaság, amelyből 1660-ban kinő a Royal Society; utóbbinak Wilkins legfontosabb szervezője és alapítója, illetve első titkára. Wilkins 1656-ban kel egybe Robina Cromwell-lel, Oliver Cromwell legkisebb hűgával, akihez természetesen nemcsak sógori, hanem baráti szálak is fűzik; emiatt az 1660-as Restauráció megfosztja a Cambridge-i Trinity College-

¹ Foucault, Michel: *A szavak és a dolgok*. Ford. Romhányi Török Gábor. Osiris, Budapest, 2000, 83.

² Borges, Jorge Luis: A John Wilkins-féle analitikus nyelv. In uő: *Az örökkévalóság története*. Ford. Boglár Lajos, Ertl István, Scholz László. Európa, Budapest, 1999, 276–285.

³ Wilkins, John: *An Essay Toward a Real Character and a Philosophical Language*. London, 1668. <http://reliant.tekknowledge.com/Wilkins/>

⁴ Rorty, Richard: *Heideggerről és másokról*. Ford. Barabás András, Beck András, Bujalos István, Kelemen István, Vitézy Zsófia. Jelenkor, Pécs, 1997, 116.

beli „mesteri” címétől. Wilkins ekkor egyházi funkciót vállal, és gyorsan emelkedik a ranglétrán: 1668-tól már Chester püspökeként tevékenykedhet. Teológusként a korszak liberális anglikán teológiai mozgalmának, a latitudinarizmusnak a jeles képviselője.⁵ Legjelentősebb műve azonban minden kétséget kizáróan az *An Essay towards a Real Character and a Philosophical Language*. 1672-ben, már halálos betegen azt mondja barátainak, hogy csak azért nem szeretne még meghalni, hogy befejezhesse az ő „darling”-ját, az *Essay*-t. A mű befejezésének *lehetőségében* mindig is hitt Wilkins.

Az *Essay* a Royal Society megbízásából íródik; valószínű, hogy a társaság számára a mű megrendelésének elsődleges indoka az lehetett, hogy az egyéb területeken (elsősorban az empirikus természettudományokra gondolunk) folyó kutatásokhoz akartak egy alkalmas segédeszközt nyújtani; egy olyan nyelvet, amely egyszerre segíti a *bizonyítást* és a *felfedezést*. Ezért ennek az új nyelvnek maximálisan *transzparensnek* és *módszeresnek* kellett lennie – hiszen egyben végelegesnek, további korrekcióra nem szorulónak szánták. Wilkins segítségére három tagot is kijelölt a társaság, ami talán érzékelteti, mekkora fontosságot tulajdonítottak a tervezetnek: a botanikus John Ray-t, a zoológus Francis Willughby-t és a lexikográfus William Lloyd-ot. De ahhoz, hogy megérthessük, milyen jelentőséget tulajdonított a nyelvnek mint eszköznek a Royal Society és természetesen maga Wilkins is, röviden vázolnunk kell a kor nyelvfilozófiai kontextusát; ezt a kontextust korántsem az *Essay* teremti meg, hanem inkább utolsó elemként illeszkedik bele: az *Essay* egy program legsikerültebb alkotása, amely azonban paradox módon megmutatja a program abszurditását.

A 16–17. század fordulója jelöli azt a pontot, ahol a nyelv leszakad a világról; mindaddig a nyelv fő funkciója nem a dolgok és az ismeretek *reprezentációja* vagy *kódolása*, hanem inkább maga a nyelv is ismeretforrás. A 17. századig nincs arról szó, hogy radikális törés volna valamilyen tárgy- és metaszint között, amelyben az előbbi szolgáltatná az utóbbi igazságtételeit; főleg azért, mert maga a nyelv sem közvetlenül hozzáférhető, hanem újabb és újabb interpretációkra szorul. Ennek oka az, hogy Bábelnél a nyelvek elvesztették eredeti hasonlatosságukat a dolgokhoz, ezzel viszont pont önállóságuk szűnt meg; a Természetet úgy kell olvasni, mint egy könyvet, de egy könyvet is úgy kell olvasni, mint a Természetet. „A XVI. századi nyelv önmaga viszonylatában az örökös kommentár pozícióját foglalta el: márpedig a kommentár csak akkor művelhető, ha van nyelv, még a diskurzus előtt hallgatagon létező nyelv, amely diskurzus révén igyekszünk beszéltetni e nyelvet; a kommentárhoz a szöveg elsődleges létezése szükséges; és megfordítva: ha a világ jelzések és szavak szövedéke, hogyan beszéljünk róla, ha nem a kommentár formájában?”⁶ A nyelvhez való viszony akkor kezd megváltozni, amikor *1)* a hagyományos szövegek (avagy kommentárok) egymás közötti konzisztenciájának kérdése felmerül,⁷ és *2)* világossá válik, hogy a Természet könyvének tanulmányozása más módszert igényel, mint a

⁵ Ennek a mozgalomnak a cambridge-i platonisták is tagjai voltak.

⁶ Foucault: i. m. 100.

⁷ Ez például Descartes élménye: „A filozófiáról csak ennyit mondom: mivel láttam, hogy évszázadokon át a legkitűnőbb elmék voltak művelői, s mégsem található benne

hagyományos szövegeké⁸ – egy olyan módszert, amely szisztematikusan halad az egyszerűtől az összetett felé. Ez formálisan egy matematikai szimbolizmus adaptálását, tartalmilag pedig vagy a bizonyítás apodiktikus szigorát, vagy a tapasztalat valószínűségi sémák szerinti rendezését követeli meg.

A módszeresség gondolata szolgál alapul a *reprezentáció* fogalmának megjelenéséhez. Az elméleti gondolatok a dolgokat reprezentálják,⁹ a nyelv szavai pedig az elme gondolatait.¹⁰ Azonban még a nyelven belül is törés van: az elme gondolatait a kimondott szavak reprezentálják, míg a kimondott szavakat az írott szó.¹¹ A jel pedig nem más mint reprezentáció – ezért a korszakban a jel paradigmatis esete a nyelvi, nem pedig a természeti jel. A jel lehetővé teszi a reprezentált helyettesítést, ahogyan a pénz helyettesíti a csere tárgyát: „a jel két eszmét zár magába: a dologét, amelyet reprezentál, és a reprezentált dolog eszméjét; természete pedig abban áll, hogy a második váltja ki az elsőt”.¹² Ha azonban a Természet megismerésének biztos alapokon kell nyugodnia (mert a kétely a rendszer bármely perifériális pontjáról áterjedhet az egészre), akkor fel kell tenni e reprezentációk adekvátságára vonatkozó kérdést. Annyi bizonyos, hogy a gondolatok megfelelően reprezentálják a dolgokat; és ha másként állna is a dolog, ezen nincs mód segíteni. Nem bizonyos ugyanakkor, hogy 1) a kimondott szó megfelelően reprezentálja a gondolatot (és ennek révén a dolgot), és hogy 2) az írott jel megfelelően reprezentálja a kimondott szót (és ennek révén a gondolatot és magát a dolgot). A probléma nem egy szubjektum, hanem a társadalom egészének vonatkozásában áll fenn: ha szavaink saját gondolatainkat jelölik, akkor tévedés nemigen jöhet létre, mivel a szubjektum ideái-

egyetlen dolog sem, amelyről ne vitatkoznának [...]. Meggondolva továbbá, hányféle nézet lehetséges a filozófiában egyazon dologra nézve [...], holott e sok nézet közül mégis csak egyetlenegy lehet igaz.” Descartes, René: *A módszeről*. Ford. Tamás Gáspár Miklós. Kriterion, Bukarest 1977, 53. A kommentárok sokasága az újkor számára egy rossz végtelen.

⁸ „Mihelyt tehát korom megengedte [...], egészen abbahagytam a tudományok [*les lettres*] tanulmányozását. Elhatároztam, hogy nem keresek más tudományt [*science*], csak azt, amelyet magamban vagy a világ nagy könyvében találhatok.” Descartes: i. m. 53–54.

⁹ A hasonlóság révén: az igazságot az elme „*imitando res quas percipit, ac proinde intelligendo eas sicuti sunt*” éri el – mondja Campanella. Idézi Salmon, Vivian: ‘Philosophical’ Grammar in John Wilkins’ Essay. In Subbiondo, Joseph (ed.): *John Wilkins and 17th-century British linguistics*. North-Holland, Amsterdam, 1992, 207–236, 219.

¹⁰ Thomas Frank (Wilkins’ natural grammar. The verb phrase. In *John Wilkins and 17th-century British linguistics*. Id. kiad. 263–275, 263. skk.) másképp építi fel e modellt: szerinte a nyelv szemantikája tükrözné a dolgok rendszerét, míg a grammatika a gondolkodás rendszerét. Bár az ötlet érdekes, nem szolgáltat érveket álláspontja mellett, ezért a bevett értelmezésnél maradunk.

¹¹ „A word written in alphabetic letters was a representation of the spoken word: the spoken word was the sign proper, a sign for a thing or a notion of a thing, the written word being a secondary institution, a sign of a sign.” Cram, David: Universal Language Schemes. In *John Wilkins and 17th-century British linguistics*. Id. kiad. 191–203, 194.

¹² *Logique du Port-Royal*. 1ère partie, chap. IV. Idézi Foucault: i. m. 84.

hoz való viszonya eredeti és megkérdőjelezhetetlen.¹³ A nyelv azért okozhat zűrzavart, mert interszjektív, mert a szavaink közötti megfelelés nem feltétlenül implikálja gondolataink megfelelését. A bábéli átok ebből kifolyólag tehát nem egyénileg érezteti hatását (a nyelv hibái nem önkényességéből fakadnak), hanem társadalmilag. A nyelv önkényes, ami nem baj, de honnan tudjuk, hogy *megfelelő módon* önkényes,¹⁴ hogy szavaink (a gondolat közvetítésén keresztül) *ugyanarra* referálnak? Elmélyíti e félelmeket az az intuíció, hogy csak egy önkény lehet jó – az, amelyik a dolgok és a gondolatok eredeti/természetes rendjével analóg –, míg a többi torzít.

Három kiút adódik: egyrészt elfogadhatunk egy létező nyelvet tökéletesnek. Míg a skolasztika számára a latin természetes jelölt, a 17. században már nem tekinthető kitüntetett esélyesnek.¹⁵ De akkor melyik nyelvet válasszuk? Elsősorban az Ószövetség filológiájának térnyerése révén újra előtérbe kerül a héber, mint Ádám nyelve, mint az a nyelv, amely Babel előtt az egész emberiség számára lehetővé tette a dolgok nevükön nevezését.¹⁶ Erősíti ezt a kabbalisztikus hagyomány jelenléte, amely a szó legszorosabb értelmében veszi, hogy Isten szavakkal teremtette a világot. Az aktuálisan létező, Babel utáni és számos történeti változást elszenvedett hébert azonban meg kell különböztetni az őshébertől: bár az előbbi áll az utóbbihoz a legközelebb a létező nyelvek közül, mégsem azonos vele.¹⁷ Ez tehát a második lehetőség: egy heroikus archeológia révén vissza kell jutni az ádami nyelvhez. Harmadszor – és a 17. század végül is ezt választja – meg lehet próbálkozni egy olyan nyelv *konstrukciójával*, mely kielégíti a tökéletes nyelvvel szemben támasztott minden elvárásunkat. Több indok is szól emellett: egyrészt az, hogy az őshéber történeti elsőbbsége nem biztosítéka annak, hogy feltétlenül tökéletesnek is kellett lennie; még ha a Biblia

¹³ Persze azzal a fenntartással, hogy a gondolat tiszta és elkülönített; a tévedés azonban legtöbbször nyelvi jellegű, és nem a tárgyak és a tárgyak ideái közötti viszonyal van baj: „mégis gyakran megesis, hogy emberek, még akkor is, amikor a fejüket figyelmes töprengésre adják, gondolataikat inkább a szavak, mintsem a dolgok felé irányítják”. Locke, John: *Értekezés az emberi értelemről*. Ford. Vassányi Miklós, Csordás Dávid. Osiris, Budapest, 2003, 456.

¹⁴ „A tudás azt jelenti, hogy úgy beszélnek, ahogy kell, és amint azt a szellem bizonyos eljárása előírja; a beszéd azt jelenti, hogy úgy birtokolják a tudást, ahogy lehet”. Foucault: i. m. 109. Nem egyértelmű, hogy a nyelv mennyiben játszhat *pozitív* szerepet magában a megismerésben; nekem inkább úgy tűnik, hogy a nyelv eredetileg csak kolonc a gondolkodásnak, és csak az idő és a társadalom dimenziói révén válik szükségessé.

¹⁵ Igazából a folyamat már Danténál megkezdődik a népnyelv és a latin, mint mesterséges nyelv szembeállításával; Dante csak az előbbit tartja képesnek arra, hogy a nyelvi zűrzavarból kivezessen. Lásd Eco, Umberto: *A tökéletes nyelv keresése*. Ford. Gál Judit, Kelemen János. Atlantisz, Budapest, 1998, 47. skk.

¹⁶ Eco: i. m. 81. skk.

¹⁷ Pl. Wilkins: *An Essay Toward a Real Character and a Philosophical Language*. Id. kiad. 5.: „And, from the several defects and imperfections which seem to be in this [the Hebrew] Language, it may, be guessed not to be the same which was con-created with our first parents, and spoken by Adam in Paradise.”

egy Istentől adott nyelven íródott is, a hozzá íródott interpretációk sokasága éppen azt bizonyítja, hogy a nyelv nem elég egyértelmű és transzparens. Másrészt nem szabad megfedkezünk arról, hogy a tökéletes nyelv iránti igény a módszeres és bizonyosságra törő (természettudományos) megismerés kibontakozásának kontextusában jelentkezik. Márpedig naivitásra vallhatott azt hinni, hogy Ádám nyelve alkalmas lehetett volna egy olyan tudásegész keretűl szolgálni, amely még nem létezett a paradicsomi időkben.¹⁸ Ha Ádám minden egyes dolgot nevével tudott nevezni a maga őshéber nyelvén, az éppenséggel csökkenti annak lehetőségét, hogy az ő nyelve legyen a keresett: mivel éppen a dolgok közötti szisztematikus hasonlóságok kifejezésére, a természet struktúráinak és összefüggéseinek megragadására lett volna alkalmatlan (persze Ádámnak éppen erre nem volt szüksége).

Így válik a 17. század eleje-közepe a spekulatív¹⁹ nyelvtanok korává. Garantálni kell a létezés módjait, a gondolkodás módjait és a (nyelvi) reprezentáció módjait közötti analógiát. Már Bacon megfogalmazza az igényt, hogy legyen egy olyan nyelvtanunk, amelynek „szorgalmasan kellene kutatnia – nem a szavak egymás közötti analógiáit, hanem a szavak és a dolgok, avagy az értelem közötti analógiákat [...]. A szavak bizonyára az értelem lábnyomai, és a lábnyomok a testről árulnak el valamit”.²⁰ Bacon célja az, hogy eloszlassa azokat a ködképeket, amelyek a nem egyértelmű referenciából származnak; számára még a nyelv és a dolgok strukturális párhuzamának összefüggése nem tevődik fel, a szavak egyenkénti egyértelmű vonatkozása a dolgokra (ill. a fogalmakra) tökéletesen elégséges. Franciaországban, a Port-Royal grammatikáját megelőzően Descartes-nál és Mersenne-nél fogalmazódik meg a probléma. Descartes a tökéletes nyelvet atomisztikusnak és struktúra nélkülinek tervezi, hasonlóan az algebrahoz. Ugyanakkor úgy látja, hogy e nyelv megalkotásához meg kell várnia a tudomány épületének befejezését.²¹ Mersenne némileg optimistább: *Harmonie Universelle* című művében megadja az univerzális nyelv egy vázlatát. A kor olasz filozófus-

¹⁸ „Az univerzális nyelv, mint Karakterisztika és Kombinatorika, nem a régi szép idők rendjét állítja vissza: jeleket talál föl, szintaxist, nyelvtant, amelyekben minden elképzelhető rendnek meg kell találnia a helyét.” Foucault: i. m. 106. sk.

¹⁹ A *speculum* (tükör) a nyelvtan azon képességére utal, hogy a valóságot tükrözi (nem a dologi hasonlóság, hanem a strukturális analógiák útján).

²⁰ „[...] a kind of grammar which should diligently inquire, not the analogy of words with one another but the analogy between words and things, or reason. [...] Certainly words are footsteps of reason, and the footsteps tell something about the body”. Bacon, Francis: *De Augmentis Scientiarum*. 1623, 654. Idézi Salmon: i. m. 209. Bacon az 1605-ös *The Advancement of Learning*-ben érdeklődést mutat a tökéletes nyelv problémája iránt: „This portion of knowledge, touching the notes of things and cogitations in general, I find not inquired but deficient. [...] Words are the tokens current and accepted for conceits [concepts], as moneys are for values, and it is fit men be not ignorant that moneys may be of another kind than gold and silver.” Lásd Book II., Ch. XVI., 3.

²¹ „The invention of this language depends on the existence of the true philosophy; because otherwise it is impossible to enumerate all the thoughts of humans and to order them, or even to distinguish them from another so that they appear

sai közül Tommaso Campanelláé (*Philosophiae rationalis partes quinque*, 1638) a legsikerültebb próbálkozás. Campanella célja az, hogy filozófiai nyelvében a szavak a *quod est* helyett magát a *quidditast*, a *quod/quid erat* helyet az *essentiát* reprezentálják (ellentétben a köznyelvvél). Spanyolországban Juan Caramuel 1654-es munkája, a *Grammatica audax* Wilkinsre is kimutatható hatással lesz. Caramuel úgy szerkeszti meg a szavak alakját saját taxonómiája alapján, hogy sorrendben különböző betűket rendel a genushoz, a differentiához és a specieshez. Német nyelvterületen Johann Joachim Becher 1661-ben publikálja *Character, pro notitia linguarum universalis* című művét, Athanasius Kircher pedig 1663-ban *Polygraphia Nova et Universalis* címmel mutatja be saját tervzetét. Ezek valójában nem *filozófiai* univerzális nyelvek: céljuk nem a dolgok mibenlétének reprezentálása, hanem inkább az adott nyelvek szavai között képeznek kölcsönösen egyértelmű megfeleltetések, majd az így azonosított szavakat egy önkényes sorrend számozásai szerint kódolják újra latin karakterekkel; ahogyan azt látni fogjuk, Wilkins csak jobb híján fog ehhez a módszerhez folyamodni.

Az angliai fejleményekre Comenius munkássága van nagy hatással, akinek *Via lucis* című műve 1641-ben jelenik meg. Ő az első, aki a fogalmak grafikus ábrázolását rendszeresen alkalmazza oktató célú műveiben. Comenius ugyanabban az évben a kontinensen dúló harmincéves háború elől a szigetországba menekül, ami alkalmat teremt egy aktív diskurzusra közte és az Oxfordban alakuló tudományos társaság között.²² Comenius értelmezésében a bábeli zűrzavar nem annyira tragédia, mint fölösleges bonyodalom: az emberek ugyanis a tudás és a megértés velükszületett princípiumaival rendelkeznek, amelyek az általános emberi intelligenciában gyökereznek.²³ Az univerzális nyelv megalkotása és elterjesztése révén válhat lehetővé a Pansophia, mindenek tudása. A Pansophia fő célja Isten fölmagasztalása: „egy ilyen fajta új nyelv a leggyönyörűbb eszköz volna Isten bölcsességének szemléltetésére a Világ számára”.²⁴ Az

clearly and simply. Now I hold it that this language is possible and that one can gain the insight on which it depends. With its aid even peasants can decide better on the truth of things than now can do the philosophers. But you shouldn't hope to ever see it in use [...]”. Descartes levele Mersenne-hez, 1629. nov. 20. <http://www.uni-ulm.de/uni/intgruppen/memosys/infra07.htm>. Leibniz zseniális válasza erre a felvetésre: „although this language depends on true philosophy, it does not depend on its perfection”. Idézi Cohen, Jonathan: On the project of a Universal Character. In Subbiondo (ed.): *John Wilkins and 17th-century British linguistics*. Id. kiad. 237–251, 240. Ez ráadásul visszamenőleges felmentés minden 17. századi nyelvkonstruálónak: ha a megfelelő struktúrákat már megtaláltuk, taxonómiáink korrigálását rábízhatjuk a természetkutatókra; a nyelv lényegét a változtatások már nem érinthetik.

²² Comenius hatását talán kissé túlbecsülve ugyan, de számos lehetséges párhuzamot bemutatva ír Demott. Lásd Demott, Benjamin: The Sources and Development of John Wilkins' Philosophical Language. In In Subbiondo (ed.): i. m. 169–181; uő: Comenius and the Real Character in England. In i. m. 155–168.

²³ Vö. *Via Lucis* 6–7., idézi Demott, B.: The Sources and Development of John Wilkins' Philosophical Language. Id. kiad. 160.

²⁴ „[...] a new language of this kind would be the most beautiful instrument for illustrating the wisdom of God in the eyes of the World”. Idézi Demott: i. m. 157.

univerzális nyelvek angol szerkesztőinek másik fő inspirációja egy, a kínai ideogrammatikus írásról kialakított hamis kép (amelyet valószínűleg Bacon-tól vesznek át²⁵); ez nemcsak azért érdekes számukra, mert megteremtí a különböző nyelvű beszélők közötti kommunikáció lehetőségét, hanem azért, mert úgy hiszik, az ideogrammákkal közvetlenül dolgokat próbálnak jelölni, nem pedig hangokat. Mivel azonban a részletek kevéssé ismertek, ellentétes álláspontok alakulnak ki a kínai körüli vitában: Lodwick például modell értékűnek tartja, míg Wilkins ugyanannyira esetlegesnek tartja, mint a többi nyelvet.

Természetesen Anglia is megszüli a maga egyetemes nyelveit: elsőként egy londoni kereskedő, bizonyos Francis Lodwick jelentkezik *A Common Writing, whereby two, although not understanding one the other's language yet by the help thereof may communicate their minds one to another* című, majd öt évvel később (első művének hideg fogadtatását korrigálandó) ezúttal szerényebb: *The Groundwork, or foundation laid (or so intended) for the framing of a new perfect language and an universal or common writing* címet viselő írásaival.²⁶ A legérdekesebb Lodwick nyelvében, hogy az alapszavakat (tkp. a radikális²⁷ karaktereket²⁸) hieroglifikusan ábrázolja; ezt az utat választja Wilkins is. Cave Beck 1657-ben jelenteti meg *The Universal Character, By which all the nations in the world may understand another's Conceptions, reading out of one Common writing their own Mother Tongues* című művét. Módszere lényegében ugyanaz, mint amit Becher és Kircher fognak követni néhány évvel később, amiért meg is kapja a magáét Dalgarnótól: „Beck Egyetemes Karakterisztikája nem más, mint egy rejtélyes mód az angol nyelv írására.”²⁹

Még két szerzőt kell megemlítenünk mint Wilkins közvetlen elődeit és munkatársait: az egyik Seth Ward, oxfordi csillagászprofesszor, aki karteziánus alapokon³⁰ dolgoz ki nem egy egyetemes nyelvet, csak egy sémát (*Vindicae academiæ*, 1654). Ward azonban az igazi univerzális karaktert csak az angyalok

²⁵ „China and the kingdoms of high Levant [...] write in Characters Real, which express neither letters nor words in gross, but Things or Notions; insomuch as countries and provinces, which understand not one another's language, can nevertheless read one another's writings.” Bacon: i. m. Book II., Ch. XVI., 1.

²⁶ Itt Lodwick valóban szűkre próbálja szabni a céljait: „the proper names of things to give them signification is the work, we suppose, of a sound philosopher, who from the knowledge of things and their order in nature, should give them names accordingly, describing that in them by their name, by which in the naming they may be known”. Idézi Cohen: i. m. 242. Természetesen ez a passzus nagyon is emlékeztet a *Kratüloszra*, valószínűleg nem véletlenül.

²⁷ A „radikális” a „Radical” rossz, ámde egyetlen lehetséges fordítása. A „Radical” egy szó gyökét (a mindenféle jelektől/képzőktől/ragoktól megfosztott „puszta” szót) vagy főnévi formáját jelenti.

²⁸ A „karakter” hasonlóan rossz fordítása a „Character”-nek. A „Universal Character” (az „univerzális karakterisztika”) maga az univerzális nyelv; ennek bázisán a radikális karakterek állnak, ezekből képezhető bármely szó.

²⁹ „Beck's Universal Character is nothing else but an enigmatical way of writing the English Language.” Idézi Cohen: i. m. 244.

³⁰ A már említett atomisztikus nyelvfelfogásból kiindulva: „all discourses being resolved in sentences, those into words, words signifying either simple notions or being resolvable into simple notions, it is manifest that if all the sorts of simple

számára tartja használhatónak, akiknek a tudása végtelen, mert abban minden egyedi dolognak megfelel egy egyedi szógyök („radical”). Csupán ezt elkerülendő javasolja azt, hogy legyen néhány transzcendentális vagy általános fogalmunk, és ezek kombinációjaként adjuk meg bármely jelölt dolog jelentését (vagyis legyen néhány általános szavunk, és minden más legyen megkonstruálható ezekből). A másik szerző George Dalgarno, akinek *Ars signorum, vulgo Character Universalis et Lingua Philosophicája* 1661-re datálódik. Bizonyos értelemben ez tekinthető az első teljesen kidolgozott filozófiai nyelvnek. Dalgarno úgy érezte, a természetes nyelvek nem állják ki Occam borotvájának próbáját, ezért megpróbálta az alapszavak és az alapszavakból összetett szavakat képző szabályok számát a lehető legkisebbre csökkenteni. Módszere az *analysis philosophica*.³¹ A szófajok közötti különbségeket Dalgarnónak végül is sikerül elmosnia. Szabályai valóban általánosabbak, és kevésbé függenek az aktuális tudományos ismeretektől, mint Wilkins táblázatai; míg Wilkins célja az, hogy minden emberi fogalomhoz egy külön jel tartozzék, Dalgarno inkább egy minimális számú elemből álló halmazhoz akar eljutni, mint egy maximális taxonómiához. Ezért a strukturális szemantika gyakran inkább Dalgarnót tekinti elődjének, mint Wilkinst (aki a szótárkészítők, mint Roget és Webster, ill. a lexikográfusok - pl. Dolezal³² - kedvence).

Látjuk tehát, hogy Wilkins műve a 17. század főáramába tartozik. Az előzmények tisztázása azért volt fontos, mert az *Essay*-t korántsem eredetisége tette a század legambiciózusabb és leghíresebb kísérletévé, hanem kidolgozottságának részletessége. A következőkben megpróbálom nagy vonalakban rekonstruálni a művet.

Wilkinst három cél motiválja műve megírásában:³³ 1) az, hogy találjon egy közvetítő nyelvet, amelyet legalább írott formájában mindenki megért; ennek révén mind a nemzetközi kereskedelem, mind a tudomány gyors fejlődést élne meg; 2) szeretne egy olyan tudományos nyelvet, amely lehetővé teszi az állítások teljesen világos megfogalmazását; ez először is garantálná a bizonyítások átláthatóságát, másodszer pedig a nyelv megtanulása a dolgok rendszerének megértése is volna; 3) Wilkins a természetes vallás³⁴ terjesztése eszközének is szán-

notions be found out, and have symbols assigned to them, those will be extremely few in respect to the other [...] the reason of their composition easily known, and the most compounded ones will be comprehended, and yet will represent to the very eye all the elements of their composition, and so deliver the natures of things”. Idézi Cohen: i. m. 244. Vajon nagyon nagy merészség-e ilyen javaslatokban a carnapi program megelölegezését látni? Talán kevésbé merész a leibnizi *calculus ratiocinator* reduktív–deduktív tervezetét beleolvasni.

³¹ Dalgarno úgy nyilatkozik, hogy a metafizika (azaz a filozófia) és a logika valójában egyek, de egyik sem esik egybe a nyelvészettel, inkább a szimbólum és a szimbolizált viszonyában állnak.

³² Lásd Dolezal, Fredric: *Forgotten but important lexicographers, John Wilkins and William Lloyd*. Niemeyer, Tübingen, 1985.

³³ Vö. Wilkins: i. m. III.

³⁴ A természetes vallás, szemben az institucionalizált vallással, adott kinyilatkoztatástól függetlenül bármely nép számára elérhető, pusztán a természet megfigyelése vagy az észhasználat révén.

ja a megalkotandó nyelvet. De Wilkinsnek nincsenek illúziói az ilyen tervezetek társadalmi sikerével kapcsolatban. Dorothy Stimson John Wallisra (Wilkins barátja és a Royal Society tagja) hivatkozva állítja, hogy maga Wilkins nem számított arra, hogy tervét egyetemesen alkalmazni fogják, csupán meg akarta mutatni tervének lehetőségességét és hasznosságát.³⁵ A leglényegesebb annak *lehetőségessége*, hogy a nyelv struktúrája párhuzamos legyen a dolgokéval, hogy *létezik* az ideális nyelvi struktúra; az alkalmazás már történeti-gyakorlati kérdés.

Az *Essay* négy könyvből épül fel: 1) a nyelvek eredetéről és hiányosságairól; 2) mindazon dolgok és fogalmak rendszeres felsorolása, amelyekhez neveket kell rendelni; 3) a természetes nyelvtanról; 4) a „valós karakterekről” és a filozófiai nyelvről. Ezekhez adódik egy Alfabetikus Szótár („*Alphabetical Dictionary*”), amely mintegy háromszáz oldalnyi angol szó fordítását adja meg Wilkins univerzális karakterisztikájára.

Az első rész alkalmat ad Wilkinsnek arra, hogy feltételeket szabjon saját mesterséges nyelvére. Úgy találja, hogy a létező nyelvek 1) egyszerre redundánsak (a legtöbb szó számos szinonimával rendelkezik, fölöslegesen nagy a szófajok száma) és hiányosak (pl. nincs minden főnévnek igei formája). 2) Lehetővé teszik a homályos beszédet: számos dolgot nyelvi fordulatokkal, frázisokkal, bizonytalan körülírásokkal, metaforákkal fejeznek ki.³⁶ Wilkins különösen gyűlöli a metaforát, bár végül maga is kénytelen lesz bevezetni nyelvébe a metaforák megalkotásának lehetőségét.³⁷ 3) Nem rendszerek sem a szavakat képező betűk és hangok vonatkozásában,³⁸ sem a nyelvtani szabályokat illetően (szinte bármely szabályhoz adhatók kivételek). A fő probléma azonban 4) a dolgok nem egyértelmű megjelöléséből származik. Ez az, ami nehézkessé teszi időnként még az azonos nyelvet beszélők közötti kommunikációt is, ami lehetővé teszi az

³⁵ Stimson, Dorothy: Dr. Wilkins and the Royal Society. In Subbiondo (ed.): *John Wilkins and 17th-century British linguistics*. Id. kiad. 69-93.

³⁶ Christensen értelmezésében Wilkins legfőbb hatása valójában az angol tudományos és vallásos beszéd prózai stílusának megreformálásában állt; ennek kapcsán idézi Wilkins *Ecclesiastes, or a Discourse Concerning the Gift of Preaching As It Falls Under the Rules of Art* című 1651-es munkáját: „It [i.e. the discourse] must be plain and naturall, not being darkened with Scholasticall harshness, or Rhetorical flourishes. Obscurity in the discourse is an argument of ignorance in the minde. The greatest learning is to be seen in the greatest plainnesse. [...] When the notion itself is good, the best way to set it off, is in the most obvious plain expression”, ill. „It must be full, without any empty tautologies.” Christensen, Francis: John Wilkins and the Royal Society's Reform of prose style. In Subbiondo (ed.): i. m. 133-152, 150. Ezek persze csak a nyelvre vonatkozó kritériumok áttételei a stilisztikára; vagy másképpen, a tökéletes nyelvnek nem pusztán lehetővé kell tennie az ilyen beszédet, hanem biztosítania kell, hogy *minden* (értelmes) *beszéd* ilyen legyen.

³⁷ Wilkinst pont az bosszantja a metaforákat illetően, ami Rorty számára oly szimpatikussá teszi őket: hogy a metafora a nyelv növekedési pontja: „they [i.e. the phrases and metaphors], like other things of fashion, are very changeable, every generation producing new ones”. Wilkins: i. m. 17. Hiszen, mondja Wilkins, „every change is corruption”. I. m. 6.

³⁸ „[...] the vowels and consonants are promiscuously huddled together”. Wilkins: i. m. 14.

összes korábbi hiba meglétét. Ennek a hiányosságnak a kiigazítása gyógyszer lehet a bábeli zűrzavarnak.³⁹

Milyen kritériumokat kell tehát kielégítenie a tökéletes nyelvnek? 1) „olyannak kieszelni a dolgok felsorolását, hogy teljes és kielégítő legyen, minden feleslegesség és hiányosság nélkül a számukat illetően, és rendszeres a helyüket és rendjüket illetően”; 2) „úgy kigondolni egy jelet minden dologhoz és fogalomhoz, hogy ezen jelek egymástól függenek és egymással kapcsolatban álljanak, azon dolgok és fogalmanak természetének megfelelően, amelyeket reprezentálnak”.⁴⁰

Wilkins e szempontok alapján előzetesen értékeli az eddigi próbálkozásokat a tökéletes nyelv megalkotására. Úgy látja, ezek azért nem lehettek sikeresek, mert szerzőik „általában az első alapokat hibázták el; mivel egy ilyen Egyetemes Karakterisztika tervezését szótárakból, egy-egy különös nyelvnek megfelelően javasolták, a dolgok természetére és ezek közös fogalmaira való hivatkozás nélkül, mely fogalmakat az emberiség oszt, s amelyeket elsősorban figyelembe kell venni”.⁴¹ Tehát a munkát az alapoktól kell kezdeni: „Azért kell dolgoznunk, hogy megtudjuk, mik a dolgok önmagukban, mégpedig saját tapasztalatunk és a dolgok természetének alapos vizsgálata révén, nem azáltal, amit mások mondanak róluk”.⁴² A második könyv így egy hősi vállalkozás a dolgok egyetemes rendszerének megalkotására. Majdnem kétszázötven oldalt foglalnak el Wilkins táblázatai, amelyek az összes dolognak, tulajdonságnak és relációnak (az összes lehetséges „predikábilének”) megadják a helyét egy óriási fastruktúrában. A felosztás lehetőségfeltételét a fejezet elején vezeti vissza a *conditio humanára*: „Ahogyan az emberek általánosan osztják az Értelem Elvét,

³⁹ A kiigazítás az írott nyelvből kiindulva történik: „It cannot be denied, but that the variety of letters is an appendix to the curse of Babel, namely, the multitude and variety of languages. And therefore, for any man to go about to hand to their number, will be but like the inventing of a disease, for which he can expect but little thanks from the world. But this consideration ought to be no would discourage: for supposing such thing as is here proposed could be well established, it would be the surest remedy that could be against the curse of the confusion, by rendering all other languages and characters useless.” Wilkins: i. m. 13.

⁴⁰ „[...] so to contrive the enumeration of things and notions, as they may be full and adequate, without any redundancy or deficiency as to the number of them, and regular as to their place and order”, ill. „so to contrive a mark for every thing and notion that these marks should have a dependance upon, and relation to one another, as might be suitable to the nature of the things and notions which they represented”. Wilkins: i. m. 21. Persze a hangsúly az első kitételeen van. Wilkins programja a hobbes-i nyelvkritikához hasonlóan deflacionista. Lásd még Wilkins: i. m. vii.: „And several of those attended, mysterious, profound notions, expressed in great swelling words, whereby slow man said helpful reputation, being this way examined, will appear to be, either nonsense, were very flat and jejune.”

⁴¹ Wilkins: i. m. ix.

⁴² „We must labor to find out what things are in themselves, by our own experience, and a thorough examination of their natures, not what another says of them”. Idézi Clauss, Sidonie: Wilkins’ Essay Toward a Real Character. In Subbiondo (ed.): *John Wilkins and 17th-century British linguistics*. Id. kiad. 45–67, 57.

ugyanígy osztják ugyanazon *Belső Fogalmát* vagy *Apprehenzióját a dolgoknak*. Az a *fogalom*,⁴³ amely az emberek elméjében van egy Lovat vagy egy Fát illetően, az az Állat ill. a természeti dolog Esméje vagy *mentális Képe*.⁴⁴ (A mondat szerzőjének elsöre akár Locke-ot is tekinthetnénk.⁴⁵) A szöveg azonban ingadozik aközött, hogy a szavak a dolgokat vagy ezeket a mentális képeket jelölik-e. Retorikailag talán erősebben van jelen az a nézet, hogy a szavaknak közvetlenül a dolgokra kell referálniuk. Ezt egy skolasztikus nyelvfilozófia teszi lehetővé: „a szignifikáció *természetes*, és az első intenció szerint való”. Az *intentio* elmélete arisztotelianus indíttatású, és az arab logikusok munkáin keresztül kerül a skolasztika érdeklődésének középpontjába. A *prima intentio* a dolog közvetlen felfogásának felel meg, a nyelvi kategóriák alkalmazását megelőzően. A *secundo intentio* klasszikus értelmében egy (valójában önkéntelen) osztályozási műveletre, a genusok-speciesek rendjébe való beillesztésre, később azonban már nyelvtanilógikai folyamatra, egyfajta „nyelviesítésre” utal.⁴⁶ A *prima intentio*ban jelenlévő apprehenzió közvetlensége teszi lehetővé Wilkinsnél a mentális megkerülését. Persze a *prima intentio* ezen közvetlensége nem implikálja, hogy a dolgot mint egyedi létezőt fognánk fel, specifikus tulajdonságainak összességével; sőt a dolog először pusztán mint dolog, és nem mint ez-és-ez-a-dolog-ilyen-és-ilyen-tulajdonságokkal adódik. „A *partikulárék* az első a *Létezés* rendjében, azonban az *Univerzálék* az első a *Tudás* rendjében”.⁴⁷ a megismerés a transzcendentáléknál kezdődik, és nem-induktív; ezért Wilkins táblázatai is felülről lefelé építkeznek.⁴⁸

43 Itt megint láthatóvá válik, mennyire adósa még az újkori nyelvfilozófia is Arisztotelésznek: „Nos, amik a beszédben elhangzanak, lelki tartalmak jelei, amiket pedig leírunk, a beszédben elhangzottak jelei. És mint ahogy nem mindenkinek az írása azonos, úgy a beszéde sem. Viszont a lelki tartalmak, amelyeknek ezek közvetlen jelei, mindenkinél ugyanazok; s azok, amelyekről e tartalmak képet adnak, szintén ugyanazok”. *Hermeneutika*, 16a3.

44 „As men do generally agree in the same Principle of Reason, so do they likewise agree in the same *Internal Notion* or *Apprehension of things* That *conceit* [concept] which men have in their minds concerning a Horse or a Tree is the *Notion* or *mental Image* of that Beast, or natural thing.” Wilkins: i. m. 20. A „Notion”-t csak minden más lehetőség híján fordítottam „Esmé”-nek.

45 Ráadásul néhány oldallal később Wilkins megelőlegezi azt az elképzelést, hogy ideáink forrása vagy az érzékelés, vagy a reflexió: „[the] *Similitudes of Beings* [are] formed in our Minds either by *apprehension of things that are*, or *imagination of things that are not*”. Wilkins: i. m. 26. Locke-ról egyébként tudjuk, hogy olvasta Wilkins művét, bár nem volt túl jó véleményvel róla.

46 Salmon: i. m.

47 „The *particulars* are first in the order of *Being*, yet *Generals* are first in the order of *Knowing*”. Wilkins: i. m. 24. Az idézet alapján valószínűsíthető, hogy Wilkins a skolasztikus nyelvfilozófia nominalista vonalával szimpatizál (ami tökéletesen megfelel természettudományos céljainak). Bár nyelve a létezők *essentiáját* igyekszik kifejezni, az *essentiák* nem léteznek a partikuláris dolgoktól függetlenül. Léteznek-e azonban az emberi megismeréstől függetlenül? Sajnos a válasz számunkra nem derült ki az *Essay*-ből. Az igazán érdekes válasz a „nem” lenne.

48 Salmon idézett tanulmányában megjegyzi, hogy Wilkins tkp. csak felcseréli a skolasztikusok *ens, unum, bonum, verum, res, aliquid* transzcendentáléit a maga „típus”,

Érdekes módon a táblázatok megalkotásánál (talán helyesebb volna a Táblázatról beszélni) egybeér a metafizikai és az empirikus kutatás. Azoknak a legáltalánosabb és mindent átfogó terminusoknak a megtalálása, amelyeket az emberi Értelem felismer,⁴⁹ igazi metafizikai feladat;⁵⁰ viszont például már a zoológiai klasszifikációk a mi értelmezésünk szerint tisztán empirikus vizsgálatok. Wilkins taxonómiája átfogóbb az összes korábbinál. Az 1. ábrán látható 40 genus *majdnem* teljes – Wilkins a táblázatok bemutatása után⁵¹ jelzi a kimaradó dolgokat: 1) sajátos helyhez/néphez tartozó dolgok (nemesi és hivatali titulusok, egyetemi címek, jogi és címertani terminusok); 2) folyamatosan változó vagy időleges dolgok (öltözékek, ruhaanyagok, játékok, ételek, italok, zenék, mesterséges eszközök,⁵² és végül személynevek, illetve csoportok, szekták nevei). Wilkins azt javasolja, hogy ezeknél tartassék meg az adott dolog latin neve – ami mutatja, hogy a nyelv lényegtelen részének tartotta az ilyen típusú (nem-rögzített lényegű) dolgok neveit.

A 2. ábrán láthatjuk a táblázat egyik részét, az *Időjárás* alfajait. Lássuk, hogyan jutunk el a „szellő” szóig (az 1. táblázattól kezdve)! A szellő *speciális* dolog (szemben az *általánossal*), *teremtény* (nem *Teremtő*), *disztributív* értelmű (szemben a *kollektívvel*), *szubsztancia* (nem *akcidens*), *élettelen* (nem *élő*), vagyis a 6. genusba, az *Elemek* genusába tartozik. Az elemek közül *összetett* (nem *egyszerű*); itt azt vizsgáljuk meg, hogy *milyen légköri jelenségként lehet hatással az időjárásra* (nem a *levegő átlátszóságát*), és azt találjuk, hogy *szélként* (és nem *vízként*), végül *mennyiségét* vizsgálva (nem *minőségét*) azt találjuk, hogy *kis* mennyiségként hat (nem *nagyként*), végül *gyenge szélként* osztályozzuk (és nem *szélsendként*). A „szellő”-t ezzel meghatároztuk, és elhelyeztük univerzális struktúráinkban.⁵³ Kisebb problémák azért akadnak ezzel az Egyetemes Renddel, és erre nem is nehéz rámutatni.⁵⁴ Wilkins egyik segítője, a botanikus John Ray is úgy vélekedik: Wilkins rendszere túlságosan is egy előírt rendszerbe akart mindent beilleszteni, „nem követi a természet vezetését”. Ray itt arra utal, hogy Wilkins megpróbálja hat körül tartani az egyes genusokban megjelenő differenciák számát (persze ezeket aztán bináris oppozíciókká fejtí szét), és soha nem megy kilenc fölé, még akkor sem, ha a dolgok természeti rendje ezt megkövetelné.

„ok”, „differencia” és „modus” fogalmaival; ami talán túlzás. A skolasztikusok nem szándékoztak egy teljes taxonómiát adni az összes lehetséges dologról, tulajdonságról és relációról.

⁴⁹ Wilkins: i. m. 26.

⁵⁰ Abban is a nyelv bűnös, hogy ezek nem maguktól értetődő fogalmak, hanem éppen ezeket illeti a legtöbb vita és kétely.

⁵¹ Wilkins: i. m. 295–296.

⁵² Pontosabban: „The names of several Tools [...], which are not the same in all Nations, and are every day multiplied.” Uo.

⁵³ Wilkins rendszere némileg emlékeztet a Fodor és Katz által kidolgozott strukturális szemantikára (ahol a tárgyak egy előre definiált halmaz minden egyes elemével vagy rendelkeznek, vagy nem, pl. az ember [+élő, +szándékoló], míg a növény [+élő, -szándékoló]). Azonban Wilkins nem próbálja meg ezt a halmazt körülhatárolni: ezért tűnnek felosztásai annyira esetlegesnek.

⁵⁴ Pl. Eco (i. m. 241–247.) kimerítő tárgyalását adja ezeknek.

Ráadásul a differenciák nem általánosak, hanem többnyire nem- és fajspecifikusak: pl. a *Drops/Stream* oppozíció nyilván csak a *Rain* fajon belül érvényes; sőt, még az sem valószínűsíthető, hogy mindig a dolgok lényegét fejtene ki (különösen érvényes ez a botanikai és az állattani osztályozásokra). Wilkins ezt nem is tartja titokban: „az embereknek meg kell elégedniük egy ilyen, *tulajdonságok és körülmények* általi leírással, amely elegendő ahhoz, hogy a definiálandó dolog elsődleges értelmét meghatározza”.⁵⁵ Wilkins osztályozása így sajnos nagyon is emlékeztet a Kínai Enciklopédiára.⁵⁶ Megjegyezhetjük azonban egy előnyét is: számos természetes nyelvi kifejezés a táblázatban többször is szerepel, például a „Storm” a 2. ábrán, ami lehetővé teszi egyazon szó nagyon közeli jelentéseinek megkülönböztetését.

Az Egyetemes Filozófiát a II. könyv táblázatai alkotják, ez lesz Wilkins nyelvének metafizikai-tudományos alapja. A wilkinsi nyelvtan „kutatás azon, számunkra szükséges segédeszközök után, melyekre támaszkodnunk kell ahhoz, hogy ezen egyszerűbb fogalmakat összetettebb mondatokká és értekezésekké alakíthassuk”, s ez „tartalmazza az értekezés művészetét”.⁵⁷ Nem áll módunkban ezt a nyelvtant teljes egészében rekonstruálni, csupán néhány sajátosságát fogjuk kiemelni.

A legfontosabb különbség az *Integrals* és a *Particles* (megközelítőleg: névszók/partikulák) között húzódik. Az *Integral* abszolút értelemben jelölő („signifies absolutely”), míg a *partikula* csak egy *Integrallal* együtt jelöl („consignifies”). Az *Integralok* vagy a dolgok tiszta lényegét („Essence”, paradigmátikusán az absztrakt főnevek) jelölik, vagy magát a dolgot („Ens”, tipikusan a konkrét főnevek),⁵⁸ és lehetnek főnevek, melléknevek vagy határozószók.⁵⁹ A *partikulák* körébe tartozik a kopula, a kérdőszók, a névmások, a prepozíciók, a kötőszók és az inflexiók (a mód és az igeidő jelei), valamint egy külön csoport, az ún. *Transcendental Particles* (transzcendentális partikulák). Az *Integralok* esetében Wilkins egyetlen paradigmával dolgozik, a konkrét semleges főnévvel („Concrete Noun Neuter”).⁶⁰ Az *Integralok* képzési szabályait egy latin példával lehet illusztrálni. A *calor* (hő) a konkrét semleges főnév, míg a *caloritas* (melegség) ennek absztrakt megfelelője. A *calor*-ból képezhetjük a *calidus* (meleg) és a *calide* (melegen) konkrét semleges melléknevet és határozószót. Mindhárom szónak van azonban aktív és passzív változata is: például a konkrét aktív főnév a *calefactio* (melegítés), a konkrét passzív melléknév a *calefactus* (melegített), míg

⁵⁵ Wilkins: i. m. 289.

⁵⁶ Lásd Borges: i. m., illetve Foucault: i. m.

⁵⁷ „[is] an inquiry after such necessary helps, whereby as by instruments we must be assisted in forming these more simple notions into complex propositions and discourses, which might be stiled grammar, containing the art of discourse”. Wilkins: i. m. 297.

⁵⁸ I. m. 46.

⁵⁹ „As every Radical is supposed naturally to have its *Adjective*, so [...] likewise its *Adverb*”. I. m. 303. A melléknévi vagy határozói funkció az elme „körülményeire” utal, vagyis a gondolat partikuláris struktúrájára. Ez egyébként alátámasztani látszik Frank már idézett véleményét (10. lábjegyzet).

⁶⁰ Wilkins: i. m. 354.

a konkrét aktív határozószó a *calefacienter* (melegítvén). Természetesen mindegyiknek megvan az absztrakt változata is, azaz $3 \times 3 \times 2 = 18$ szó képezhető egyedül a *calor*-ból.⁶¹ Ige azért nincs, mert Wilkins igazodik a Campanella⁶²-Dalgarno-féle hagyományhoz, amennyiben bármely igét kifejezhetőnek tart egy névszó és a kopula révén.⁶³ Az igeidőt Wilkins a főnévben tárolja a *Tense*, a módot (állító/felszólító) pedig értelemszerűen a *Mode* partikula révén. Az ige 17. századi elméletével van azonban egy komoly probléma: nem lehet megmondani, hogy bizonyos főnevekből miért nem lehet igét képezni, például kő→kövesedik, de tisztás→#tisztásodik, #tisztásít vagy nadrág→#nadrággodik stb. Wilkins azt mondja, bizonyos főnevek „ob defectum materiae” képtelenek az igévé alakításra; de honnan származik ez a hiányosságuk?⁶⁴

A partikulák közül a már említett transzcendentális partikulák a legérdekesebbek. Ezekből negyvennyolc van; Wilkins ezekkel próbálja kódolni a táblázataiban jelzett ellentétes viszonyokat a dolgok között. Ugyanakkor megpróbálja kiterjeszteni nyelvének alkalmazási lehetőségeit azért, hogy a partikulák metaforizálhatják, metonimizálhatják a szavakat, vagy tételezhetnek hasonlósági, okozati stb. viszonyokat közöttük. A transzcendentális partikulák célja a nyelv *nyitottabbá* és retorikusabbá tétele,⁶⁵ ami meglehetősen furcsa a nyelv felvezetésében kifejtettek fényében.⁶⁶ Dalgarno is szigorúan kritizálja Wilkinst, mivel önkényesnek és redundánsnak találja a transzcendentális partikulák használatát: „Ezért a feladat az volt, hogy a fenti elveket alkalmazzuk, azaz a nyelvtani egységek számát a lehető legkevesebbre csökkentsük.”⁶⁷ Ettől a céltől Wilkins a transzcendentális partikulák bevezetésével igencsak eltávolodik.

A tulajdonképpeni nyelvi jelek megalkotása a IV. könyvben történik meg. Itt Wilkins az Univerzális Filozófia táblázatait alkalmazza a következő elvek szerint: 1) a betűknek nem a szavakra, hanem a dolgokra vagy a fogalmakra kell utalniuk; 2) a nyelvnek rendszeresen kell fölépülnie, hasonló jeleknek/hangoknak hasonló különbséget kell jelenteniük a dolgokban; 3) a betűknek egysze-

⁶¹ I. m. 303. sk.

⁶² Az ige redukciója arisztotelianus alapokon nyugszik: „Omne nomen secundum naturam per metaphysicum format de se verbum, quoniam omnis essentia habet proprium actum [...] ut ab »homine« oritur »homofico« et a »calore« »caleo« et »calefacio«”. Az, hogy a természetes nyelv ezt nem tükrözi, nem kell hogy zavarjon bennünket: „ubi non extat verbum, oportet illud fingere in grammatica philosophica”. Idézi Salmon: i. m. 226.

⁶³ Az ige elméletéről – elsősorban a Port-Royal-i grammatikusok írásaira támaszkodva – lásd Foucault: i. m. 115–119. Foucault szerint a kor újítása, hogy az igét azonosítják a benne rejlő állító erővel, ezért választanak le róla minden tartalmat, időnként (mint Wilkinsnél) még az időt és a módot is.

⁶⁴ Vö. Frank: i. m. Frank egyébként felrója Wilkinsnek, hogy nem tesz különbséget a létige kopulatív és ekvatív funkciói között („John is in the room” és „John is a friend of mine”). Úgy tűnik, ez Wilkins elméletén belül nem probléma, lévén, hogy a relációk és a tulajdonságok között nem tételez lényeges különbséget.

⁶⁵ Wilkins: i. m. 318.

⁶⁶ Vö. Wilkins: i. m. vii.

⁶⁷ Idézi Cram: i. m. 196.

rűeknek, de elegánsaknak kell lenniük; 4) egyértelműen megkülönböztethető jeleket/hangokat kell alkalmazni; 5) az írott jeleknek könnyen olvashatóknak és egy dukussal leírhatóknak kell lenniük.⁶⁸ A Wilkins által kialakított írott jelrendszer alapvető része a 3. ábrán látható, míg a kiejtett jelek rendszere a 4-en. Az ötlet lényege: minden genusnak megfelel egy írott jel, illetve egy szótag (mássalhangzó + magánhangzó); minden differentiának egy, a genus jelére balról illeszkedő vonás, illetve egy mássalhangzó (amelyik a genus szótagja után ejtendő ki), annak megfelelően, hogy az adott differentia a genuson belül hányadikként szerepel a II. könyv táblázataiban; minden speciesnek (a differentiákon belül) egy, a genus jelére jobbról illeszkedő vonás, illetve egy magánhangzó (amelyik a genus szótagja + a differentia mássalhangzója után ejtendő), annak megfelelően, hogy az adott species hányadikként szerepel a differentián belül. A főnevek deriválási szabályai és a különféle partikulák is jelezhetőek mind írásban, mind kiejtésben. Egy teljes mondatot egy olyan jel-, illetve hangsorozat alkot, amelyik állít vagy tagad valamit.⁶⁹ E két rendszer itt nem részletezett egyéb jelei és szabályai révén Wilkins megmutatja, hogy az általa javasolt szemantika (II. könyv) és grammatika (III. könyv) együttesen alkalmazható. Wilkins megadja az apostoli hitvallás írott, illetve a Miatyánk írott és kiejtett átíratát.⁷⁰

A mű utolsó része voltaképpen egy háromszáz oldalas szótár („*Alphabetical Dictionary*”), amely megadja a legtöbb angol természetes nyelvi terminus fordítását Wilkins filozófiai nyelvére.

Az *Essay*-t persze Wilkins sem látja tökéletesnek és befejezettnek, amiért elnézést is kér a Bevezetőben.⁷¹ Ezért kéri ugyanitt a Royal Society segítségét, miszerint „Önök megbízhatnák néhány tagunkat, hogy alaposan vizsgálják meg és fontolják meg az egészet, és osszák meg gondolataikat azt illetően, amit javítandónak ítélnék belőle”. Mivel az egyetemes karakterisztika a II. könyv Egyetemes Filozófiájától függ, ezért a Társaságtól elsősorban ezek korrigálását várja. A Royal Society teljesíti Wilkins kérését, és kinevez egy bizottságot; ez a bizottság azonban sohasem számol be eredményeiről a Royal Society ülésein (legalábbis a jegyzőkönyvekben nincs ennek nyoma). Wilkins 1669-ben elkezdi dolgozni az *Essay* latin nyelvű fordításán, de ez halála előtt nem készül el. A mű felhasználhatóságának vonatkozásában a Royal Society-ban erősen megoszlanak a vélemények. A mű egyik leglelkesebb támogatója Robert Hooke fizikus. Egyik 1676-os tanulmányát azzal zárja, hogy két találmányát Wilkins jeleivel kódolja, ezzel is motiválni szándékozván az angol tudományos közösséget arra, tanulják meg Wilkins univerzális nyelvét, mondván: „[az *Essay*] valóban egy olyannyira Filozófiai Karakterisztikát és Nyelvet nyújt, hogy úgy tűnik, semmi sem gátolhatja meg abban, hogy elérje a legteljesebb tökéletességet és a legmagasabb Ideálját bármely elképzelhető Karakterisztikának és Nyelvnek mind Filozófiai, mind

⁶⁸ Wilkins: i. m. 385. sk.

⁶⁹ Amennyire tudjuk, Wilkins az első, aki a mondatot mint szintaktikai kategóriát azonosítja az „igazságértékkel rendelkező” szemantikai kategóriájával.

⁷⁰ Wilkins: i. m. 404. és 421. sk.

⁷¹ I. m. iv.

köznapi és állandó használatra”.⁷² Az *Essay* másik rajongója Andrew Paschall, aki folytatja a mű latin fordítását, illetve megpróbál javításokat eszközölni rajta. 1676-77 körül a Royal Society továbbra is lelkes tagjai (a már említett Robert Hooke és Andrew Paschall, Francis Lodwick és John Ray mellett Robert Boyle kémikus, John Wallis matematikus, John Aubrey antikvárius) között intenzív levelezés alakul ki az *Essay* lehetséges korrigálási módjait illetően; képtelenek azonban bármennyit is előrelépni, és a csoport lassacskán feloszlik.⁷³ A tervezet tudományos céljai összeegyeztethetetlennek bizonyulnak azzal, hogy a nyelvet mindennapi kommunikációra is alkalmassá kellene tenni.

Leibniz – anélkül, hogy Wilkins munkáját olvasta volna (nem tudott angolul) – kritizálta a művet, mondván: „csak kényelmes kommunikációt tesz lehetővé azok között, akiket elválaszt a nyelv, de az igazi valós karakterisztika [*the true Real Character*], ahogyan azt én gondolom el, az emberi elme legmegfelelőbb eszköze volna, legyőzhetetlen erővel a megfigyelés, az emlékezés és az ítéelés számára”.⁷⁴ Leibniz kritikája annyiban jogos, hogy Wilkins nyelve csak akkor tenné lehetővé, hogy általa közvetlenül a természetet ismerjük, ha megtanulható volna az Egyetemes Filozófiától függetlenül, ami természetesen lehetetlen.

A mű a későbbiekben (természetesen Roget és Webster lexikográfusokon kívül) leginkább Linnaeus biológiai taxonómiájára, Linné és Lavoisier mesterseges (szaktudomány-specifikus) nyelveinek megalkotására van kimutatható hatással. Megemlíthető még egy kései irodalmi hatás is: Bohun Lynch *Menace from the Moon* című regényében Lancelot Downey, egy zseniális tudós feladata egy olyan szöveg megfejtése, amely Wilkins-féle karakterisztikában íródott.⁷⁵

„The Order of Things”

A korábbiakban hiányosan idéztük Descartes 1629-es Mersenne-levelét (21. lábjegyzet). Térjünk vissza ehhez a szöveghez egy pillanatra! „Ennek a nyelvnek a feltalálása az igaz filozófia létén múlik; mert különben lehetetlen felsorolni az emberek összes gondolatát, vagy akár csak megkülönböztetni őket, hogy tisztán és egyszerűen jelenjenek meg. Úgy gondolom, hogy ez a nyelv lehetséges, és bárki megszerezheti azt a belátást, amitől függ. Segítségével még a parasztok is jobban tudnak majd dönteni a dolgok igazságáról, mint most a filozófusok. De nem reménykedhetsz abban, hogy valaha is látni fogod a gyakorlatban [...]”. A szöveg így folytatódik: „[...] mert ez nagy változásokat feltételezne elő a dolgok rendszerében, és megkövetelné, hogy az egész világ egy földi paradicsom legyen, s ilyesmi csak a regények világában tervezhető”⁷⁶ [kiemelések tőlem]. Wilkins

⁷² Ironikus módon Hooke-hoz heteken keresztül érkeznek a *különböző* fordítások.

⁷³ Lásd Salmon, Vivian: John Wilkins’ *Essay*. Critics and Continuers. In Subbiondo (ed.): *John Wilkins and 17th-century British linguistics*. Id. kiad. 349-364.

⁷⁴ Idézi Cohen: i. m. 248.

⁷⁵ Az információ Andrade-től származik. Lásd Andrade, Edward Neville da Costa: *The Real Character of Bishop Wilkins*. In Subbiondo (ed.): i. m. 253-261.

⁷⁶ „The invention of this language depends on the existence of the true philosophy; because otherwise it is impossible to enumerate all the thoughts of humans and

abban bízhatott, hogy rendelkezésére áll az „igaz filozófia”. Ebben feltehetőleg kevesen bízunk manapság. De (Descartes szerint) még nyitva állhat előttünk egy út: *a dolgok rendjének megváltoztatása*. Mit kell ehhez tennünk, egyáltalán milyen rendről van itt szó? Egy hipermarketben bóklászva reménykedhetünk-e még abban, hogy sikerül rendet vinni a dolgokba, hogy sikerül osztályozni őket, megtalálni esszenciájukat; vagy ha nem is hajhászunk már az esszenciát (ahogy igazából Wilkins sem tette), legalább abban bízhatunk-e, hogy tulajdonságaik és lehetséges használatuk körülményei szerint tudjuk rendezni⁷⁷ a miniket körülvevő megszámlálhatatlan gadgetet? Úgy tűnhet, le kell mondanunk arról, hogy a természeti dolgokat tekintsük paradigmaticusnak, és pontosan a Wilkins által fölöslegesnek minősített listát kell elővinnünk.⁷⁸ Baudrillard például így ír: „Amit ma a modern lakásbelsőben láthatunk, az a Természet e rendjének megszűnése, az – a formával való szakítás, a belső-külső közötti formális korlát megszűnése, az ember és a hozzá kötődő látszat egész bonyolult dialektikájának felbomlása által – a kapcsolat és a tárgyi felelősség újfajta minősége. A technikai társadalom megélt szándéka magának a Genezis-gondolatnak a megkérdőjelezése, a kezdetek, az adott jelentés és az »esszenciák« [...] eltörlése; egy teljes elvontságra épülő gyakorlati időszámítás és átfogalmazás ez, immár nem egy megalkotott világ eszméje, hanem egy meghódított, manipulált, leltárba vett és ellenőrzött világé; egy megszerzett világé.”⁷⁹ A világ technikai megszerzése mögött a gazdaság áll; a látszat dialektikáját a termelés és fogyasztás dialektikája váltja fel. Ami valóban azt jelenti, hogy a klasszikus taxonómikus modell már nem használható – de ezzel még korántsem mondtunk le *mindenfajta* rendszerezés lehetőségéről. A termelés és fogyasztás dialektikája a gazdaság *formális* érdekei szerint manipulálja a tárgyakat; a csereviszonyokban a szubjektum hasznosságérzete nem igazán játszik szerepet⁸⁰ – a vásárló rögzített árakkal szembeül a piacon. A cserearányok kifejeződése a pénz. Amennyiben a cserearányok interszubsjektív és formális szintjén maradunk (azaz pontosan úgy kezeljük a dolgokat, ahogy a természettudomány igyekszik), a dolog értékének egyetlen kifejeződése a pénz; a dolog formája, funkciója, minden egyéb tulajdonsága mellékes. A gazdaság számára az egyetlen releváns predikátum a tárgyakat illetően az ár. Az ár illetéknépp lehetővé tesz – nem egy taxonómiát, hanem egy sorrendet, az olcsóbbtól a drágáig, az értéktelentől az értékesig. Ez a nyelv tel-

to order them, or even to distinguish them from another so that they appear clearly and simply. Now I hold it that this language is possible and that one can gain the insight on which it depends. With its aid even peasants can decide better on the truth of things than now can do the philosophers. But you shouldn't hope to ever see it in use [...] for that presupposes *great changes in the order of things*, and it would require the entire world to be an *earthly paradise*, something not to be proposed except in the world of romance.”

⁷⁷ Lásd Wilkins: i. m. 289.

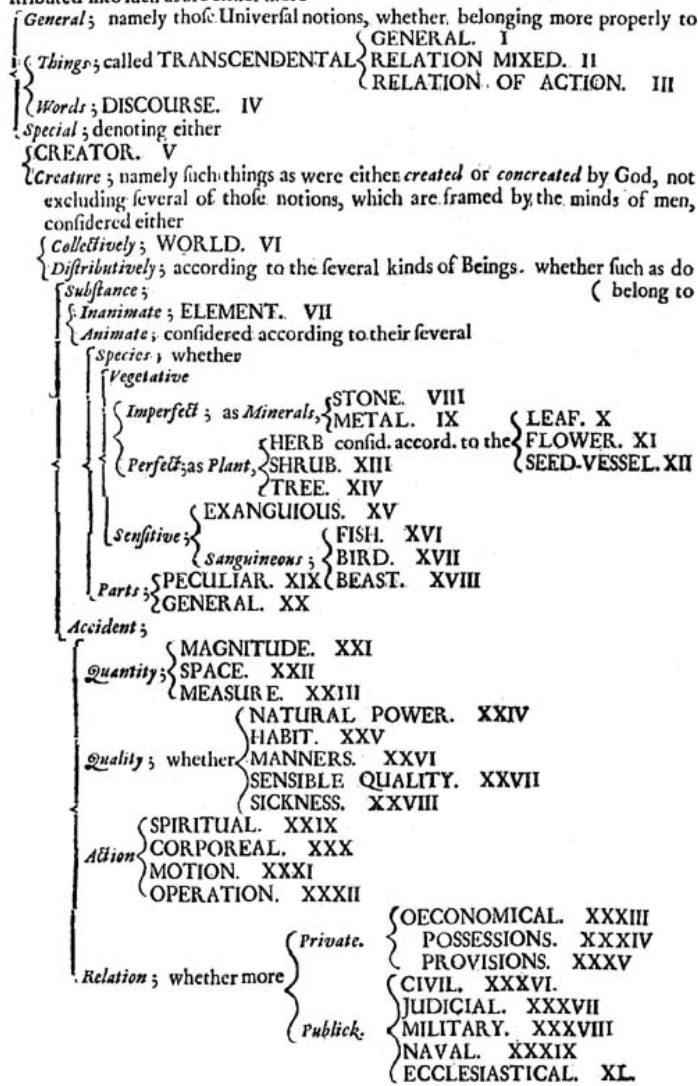
⁷⁸ I. m. 295. sk.

⁷⁹ Baudrillard, Jean: *A tárgyak rendszere*. Ford. Albert Sándor. Gondolat, Budapest, 1987, 33.

⁸⁰ Vö. Georg Simmel: *A pénz filozófiája*. Analitikus rész, I. fejezet. Ford. Berényi Gábor. Osiris, Budapest, 2005.

jesen kompakt, ráadásul reflexív is: mert el tudja helyezni saját nyelvét ezen az értékskálán (megmutatja például e konkrét, betűkkel teletűzdelt papírlap értékét). És kifejezhető egy tizenegy karakterből álló írással, mely magában foglalja a tíz számjegyet +1 jelet a pénz mértékegysége számára (mondjuk „\$”, „¥”, „£” vagy „€”). Ha a tudomány egyetemes nyelvét nem zavarja, hogy képtelen megragadni a *qualiákat*, akkor miért zavarná a gazdaság egyetemes nyelvét, hogy nem írja le az egyéni értékpreferenciákat? Q. E. D. A piacgazdaság világa az *earthly paradise*, a mi *romantikus* világunk.

All kinds of things and notions, to which names are to be assigned, may be distributed into such as are either more

In

VI. WEATHER.

VI. By WEATHER is meant the state and condition of the Air; the several kinds of which, not sufficiently exprestible by any words in the precedent Table, are considered either as to

The Air's || Transparency, or Opacity.

- 1. { CLEARNESS, Open, serene.
- { HAZINESS.

serenitas.
*

The various Meteors wherewith it may be affected; whether

Rain,

Simply and by it self; either

Drop, || little, or great.

- 2. { MIZZLING, Drizzle.
- { SHOWR.

seras
illu.

Stream.

3. SPOUT.

*

Mixed, || with violent Winds, or with Snow.

4. { STORM.

 { SLEET.

*

Winds, considered according to its

Quality; whether excessively cold, or mixed with noxious vapours.

5. ELASTING.

* siderari.

Quantity; being either

Little, or not sufficient to ruffle the waters.

6. { GENTLE GALE, Breez.

 { CALM, Still, Halcyon.

Much; whether equal, or unequal.

7. { STIFF GALE, High wind.

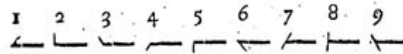
 { TEMPEST, Storm, Flaw, blustering, boisterous.

flatus.

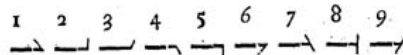
OF

Transcend.	General	—	Animals	Exanguious	—	Action	Spiritual	—
	Rel. mixed	—		Fish	—		Corporeal	—
Herb confid. accord. to the	Rel. of Action	—	Birds	Bird	—	Relation	Motion	—
	Discourse	—		Beast	—		Operation	—
	God	—	Parts	Peculiar	—		Oecon.	—
	World	—		General	—		Posses.	—
	Element	—	Quantity	Magnitude	—		Provis.	—
	Stone	—		Space	—		Civil	—
	Metal	—	Quality	Measure	—		Judicial	—
	Leaf	—		Power Nat.	—		Military	—
	Flower	—	Quality	Habit	—		Naval	—
	Seed-vessel	—		Manners	—		Eccles.	—
	Shrub	—	Quality	Quality sensible	—			—
	Tree	—		Disease	—			—

The Differences are to be affixed unto that end which is on the left side of the Character, according to this order;

The Species should be affixed at the other end of the Character according to the like order.

And whereas several of the Species of Vegetables and Animals, do according to this present constitution, amount to more than Nine, in such cases the number of them is to be distributed into two or three Nines, which may be distinguished from one another by doubling the stroke in some one or more parts of the Character; as suppose after this manner, — — — — —. If the first and most simple Character be made use of, the Species that are affixed to it, will belong to the first combination of Nine; if the other, they will belong according to the order of them, unto the second Combination.

Those Radicals which are paired to others upon account of *Opposition*, may be expressed by a Loop, or (o) at the left end of the Character, after this manner, o—

Those that are paired upon the account of *Affinity*, are to be expressed by the like Mark at the other end of the Character, thus, —o

The double Opposites of *Excess* or *Defect*, are to be described by the Transcendental points, denoting *Excess* or *Defect*, to be placed over the Character, as shall be shewed after.

Ddd 2 Adje-

That which at present seems most convenient to me, is this ;

Transcend.	{ General	Bα	Animals	{ Exanguious	Zα	Action	{ Spiritual	Cα
	{ Rel. mixed	Ba		{ Fish	Za		{ Corporeal	Ca
	{ Rel. of Action	Be		{ Bird	Ze		{ Motion	Ce
	{ Discourse	Bi		{ Beast	Zi		{ Operation	Ci
Herb confid. accord. to the	{ God	Dα	Plants	{ Peculiar	Pa	Relation	{ Oecon.	Co
	{ World	Da		{ General	Pa		{ Possess.	Cy
	{ Element	De		{ Magnitude	Pe		{ Provis.	Sc
	{ Stone	Di		{ Space	Pi		{ Civil	Sa
	{ Metal	Do		{ Measure	Po		{ Judicial	Se
	{ Leaf	Gα		{ Power Nat.	Tα		{ Military	Si
	{ Flower	Ga		{ Habit	Ta		{ Naval	So
	{ Seed-vessel	Ge		{ Manners	Te		{ Ecclesi.	Sy
	{ Shrub	Gi		{ Quality sensible	Ti			
	{ Tree	Go		{ Disease	To			

The Differences under each of these Genus's, may be expressed by these Consonants B, D, G, P, T, C, Z, S, N. in this order ; 1 2 3 4 5 6 7 8 9.

The Species may be expressed by putting one of the seven Vowels after the Consonant, for the Difference ; to which may be added (to make up the number) two of the Diphthongs, according to this order
 1 a, 2 e, 3 i, 4 o, 5 u, 6 y, 7 i, 8 y, 9.

For instance, If (De) signifie *Element*, then (Deb) must signifie the first difference ; which (according to the Tables) is *Fire* ; and (Debα) will denote the first Species, which is *Flame*. (Det) will be the fifth difference under that Genus, which is, *Appearing Meteor* ; (Detα) the first Species, viz. *Rainbow* ; (Detα) the second, viz. *Halo*.

Thus, if (Ti) signifie the Genus of *Sensible Quality*, then (Tid) must denote the second difference, which comprehends *Colours* ; and (Tida) must signifie the second Species under that difference, viz. *Redness* ; (Tide) the third Species, which is *Greenness*, &c.

Thus likewise, if (Be) be put for the Genus of *Transcendental Relation of Action*, then (Bec) must denote the sixth difference, which is *Ition* ; and (Becy) will signifie the sixth Species, which is *Following*.

As for those Species under Plants and Animals, which do exceed the number of Nine, they may be expressed by adding the Letters L, or R, after the first Consonant, to denote the second or third of such Combinations. Thus, if Gαde be *Tulip*, viz. the third Species in the first Nine, then Gαde must signifie *Ramson*, viz. the third in the second Nine ; or the twelfth Species under that Difference. So if Zana be *Salmon*, viz. the second species in the first Nine, then Zana must signifie *Gudgeon*, viz. the second in the second Nine ; or the eleventh Species under that Difference.

It